

FATABUREN 1973

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1973

Redaktion: Christian Axel-Nilsson · Nils Erik Bæhrendtz
Harald Hvarfner · Skans Torsten Nilsson
Layout: Torsten Stäåf
Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hæggström AB 1973
ISBN 91 7108 068 6

Pärmens färgbild: Veteranen berättar. Detalj av en akvarell av
Bengt Nordenberg 1854. Privat ägo.

Nordiska museet och det nordiska kulturarvet

Den 24 oktober 1873 kunde Nordiska museets skapare Artur Hazelius öppna portarna till sina förhyrda museirum i »Södra paviljongen», Drottninggatan 71 i Stockholm. På ett år hade han kunnat gå från idé till en första etapp i den stora plan, som småningom skulle resultera i Nordiska museet. Det var en lycklig förening av en enskild mans entusiasm och energi och en tidsanda som var öppen för hans idé.

Under 1800-talet följde den ena strömningen på den andra med starka nationella inslag. De kom från skilda håll, hade skilda orsaker och bars upp av olika grupper. I historien har de också fått olika namn: göticism, skandinavism etc. De grep allt flera och nådde efter hand också djupare i folklagen. Av lärda fornminnesföreningar blev folkliga hembygdsföreningar, när 1800-talet gått över i nästa sekel.

Det var i decenniet kring år 1900 som den nationella entusiasmen kulminerade, och frivilliga gåvor räckte till både för anläggandet av Skansen och för uppförandet av Nordiska museets stora huvudbyggnad. Men samtidigt fanns det många som hade svårt att leva med i den nationella självhävdsens känsloutlevelser. Deras liv och deras arbetsdag ville inte ge utrymme härför.

I närheten av huset vid Drottninggatan, där Artur Hazelius visade sina samlingar av en försvinnande folkkultur, växte under bostadsbrist och ofta i spekulationssyfte det ena kvarteret upp efter det andra. Stundom erbjöds flanören en anslående fasad i gatubilden, men där bakom och i gårdshusen fylldes de många enrummarna med inflyttade i mycket små omständigheter. De hade sällan varit välbeställda. De hade råkat födas i de stora barnkullarna strax före 1800-talets mitt, och de skulle komma att bli föräldrar till de ännu större omkring 1870, då folkmängden i många socknar nådde sitt maximum. För dem var utvandring lösenordet, en del till de större städerna i hemlandet, andra till ännu obrutna nybyggesland i norr och åter andra till Amerika eller andra länder, som man hoppades på.

Inflyttarna i de nya husen och de nya stadsdelarna i Stockholm hade sina djupa rötter i de flesta svenska landskap, inte minst i det Dalarna, som Artur Hazelius besökt flera gånger, och där han sommaren 1872 hade mottagit de starka intryck, som skulle bli den direkta orsaken till Nordiska museet. Artur Hazelius hade då blivit medveten om att en folkkultur med ålderdomliga drag var på väg att starkt förändras och kanske t.o.m.

upplösas. Generation efter generation hade dalkullor och dalkarlar på arbetsvandring mött nyheter i huvudstaden och annorstädes. De hade införlivat ett och annat nytt med sitt hemmaliv, men de hade alltid förblivit sin tradition trogna. Nu blev arbetsvandringen för många definitiv — den blev utvandring. Sina idéer, sina kunskaper och sina värderingar hade de med sig hemifrån till enrummaren i Vasastan, men nyheterna därhemma hade på sistone flödat rikare och gjort att många utvandrare ifrågasatt mycket av det vanda och ärvda. I den nya miljön var allt om inte helt nytt så dock främmande. I tvivel på värdet av det gamla och utan förankring i det nya blev utvandringen en ensam människa. Det hemmavanda gav trots allt trygghet oavsett var man mötte det. Det fanns ett litet stycket av det, där två eller tre landsmän stötte ihop eller råkade få arbete tillsammans, men det fanns också i Nordiska museet och på Skansen. Man erinrar sig Artur Hazelius ord: »Hela folklivsbilder borde framställas, varigenom ett livligt intryck kunde vinnas av befolkningens lynne och seder.» I en tid av stora folkomflyttningar och stora yttre förändringar rörde Hazelius vid något nära mänskligt, behovet av identitet och kontinuitet, rätten till ett förflutet.

Det var således inte bara den förmögne tågresenären som från sitt kupéfönster såg ett land i förändring. Där fanns en mängd människor, som till priset av sin ursprungliga identitet kom att delta aktivt i denna förändring. Därför fick den nationella entusiasm som bar Artur Hazelius verk en djupare dimension. Därför

fick Nordiska museet och Skansen en stark förankring i en rad av 1800-talets folkrörelser. När Artur Hazelius misslyckades i sin strävan att trygga Nordiska museets och Skansens framtid som statsinstitution, gjorde han dem till en stiftelse och till »hela svenska folkets egendom». Så kunde också vid Artur Hazelius död i maj 1901 tidningen Socialdemokraten, som då hade mycket i övrigt att önska vad gäller fosterlandet, erkänna »det storslagna i tanken och strävandet att skänka vårt folk en mångsidig totalbild av framfarna seklers utvecklingsskeden i vårt land till ovärderlig förståelse för oss själva». Tidningen konstaterar också att Hazelius museum »är byggt att vidare byggas på, det har från början lagts ut efter en ram nog vid och utvidgningssbar att period efter period upptaga allt som är karakteristiskt för varje ny tidsålder i vårt folks liv...»

Redan 1880 ändrade Artur Hazelius namnet på museet från Skandinavisk-etnografisk samling till Nordiska museet. Hos Hazelius och många av hans samtida hade fosterlandskärleken också utrymme för en skandinavisk och nordisk samhörighetskänsla. I hans ungdom hade Danmarks öde gripit djupt i unga sinnen. Storfurstendömet Finland — en gång i Stockholm benämnd den östra rikshalvan — blev alltmera ett nationellt begrepp för de finska landskapen och upplevdes alltmera som en medlem i den nordiska syskonskaran. Att Norge och Sverige var två skilda nationer kunde inte en politisk union undertrycka. Med den nationella entusiasmens förtecken började de nordiska länderna alltmera finna varandra.

Den nordiska samhörighetskänslan motiverade samnordiska företag, som hade varit otänkbara sedan Kalmarunionens dagar. Nordiska museet kom också under Artur Hazelius att tillföras betydande samlingar från de övriga nordiska länderna, men detta samlande avbröts ganska snart. »Nordiskt blev Hazelius museum blott till namnet», skriver Nils-Arvid Bringéus i Fataburen 1972.

Det kunde inte bli på annat sätt. Hazelius hade rört vid ett intresseområde, som kändes så angeläget att det angick var man och därför krävde en manifestation ända ned i minsta by. Det visade sig således snart att det inte var nödvändigt att ge museet med det anspråksfullt storslagna namnet ett helt täckande innehåll. Systemuseer växte snabbt upp i Helsingfors, Köpenhamn och Oslo. Island, Åland och Färöarna har följt efter. Den som vill kan i detta sammanhang räkna upp snart sagt alla landsdelar i de nordiska länderna och där finna motsvarigheter i kulturhistoriska museer, friluftsmuseer och hembygdsgårdar. Skansen blev Artur Hazelius största insats på det pedagogiska området. Där kunde han i en trogen natur- och kulturmiljö åter framkalla det folkliv, som Nordiska museet fått i uppgift att dokumentera. Alldeles samma förutsättningar erbjuder i dag för sin bygd eller landsdel de tusentals motsvarigheter till Skansen, vilka ligger spridda över hela Norden och senare även därutanför. Så har också Skansen i många språk blivit ordet för friluftsmuseum.

Den centralisering, varom Nordiska museets namn erinrar, var en beredskapsplan som aldrig behövde

sättas i verket. Artur Hazelius idé hade större bärighet än han någonsin vågade hoppas under Nordiska museets första år. Om museet hade blivit nordiskt inte bara till namnet utan även till gagnet, hade det betytt att Artur Hazelius idé bara haft en begränsad räckvidd. Hans framgång blev i själva verket så stor att man i dag kan säga att Nordiska museet blev ett bland många. Större framgång kunde pionjären knappast ha haft.

Till bilden av en försvinnande folkkultur hör också upptäckten av regionala särdrag, av bygders enhet. 1700-talets vakna och beresta iakttagare i de nordiska länderna lade ofta märke här till, men ekonomiprofessorn i Uppsala Anders Berch var troligen den förste som uttryckte sig mera översiktligt. »Här i Sverige», skriver han t.ex. 1759, »äger nästan var landsända sin särskilda skapnad på plog.» Orsakerna till detta och till mycket annat sådant olik har sedan fångslat kulturhistoriker i flera generationer ända in i vår tid. Det har visat sig att även många industriprodukter är underkastade ett sådant folkets val som gör bygd till fortsatt bygd. Dessa olikheter hör också till det som ger vår tids turistresor ett särskilt innehåll.

Redan under Artur Hazelius tid var man klar över sambandet naturkultur, och i Skansen såg Hazelius bl. a. en möjlighet till denna frågas belysning. Med den rikt varierande natur som de nordiska länderna äger är det mest närliggande att söka det olika. Mera sällan har man gripit sig an att söka det lika, att analysera det gemensamma, som ger begreppet nor-

diskt ett innehåll och gör Norden till en internationell verklighet.

Trots olika bedömningar i t. ex. utrikespolitiska och ekonomiska frågor framstår de nordiska länderna som en grupp med speciella förutsättningar att samverka. Till en del kan vi kanske i dagens praktiska samarbete se en frukt av det 1800-tal, varav Artur Hazelius verk är en gren, men där måste också finnas flera och mera substantiella skäl i vår egen samtid. Att identifiera, beskriva, analysera och fortlöpande observera historiska, sociala och synkront geopolitiska förutsättningar för nordiskt samarbete, oavsett om de är av äldre eller yngre slag, bör vara en angelägen uppgift i det nordiska samarbetet inte minst för Nordiska museet och dess systerinstitutioner.

Det gemensamt nordiska är en tillgång men en tillgång, som kräver vård för fortsatt utveckling. Därför är kunskapen om det gemensamt nordiska viktig. Den vidgar också erfarenheterna ett gott stycke utanför det nordiska. De nordiska länderna har alltid var för sig haft impulsgivande relationer åt skilda håll, vilka har berikat det gemensamma nordiska kulturarvet.

Bidragen i årets Fataburen kommer från skilda håll i Norden. Nordiska museet gjordes en gång till »folkets» egendom. En handfull tjänstemän där hade inte kunnat göra museets samlingar till vad de är i dag. Den långa raden av medarbetare inom alla samhällsgrupper har varit ovärderlig. I denna årgång har museet genom samverkan med sina nordiska systerinstitutioner velat knyta an till betydelsen av de många frivilliga medarbetarnas insatser genom att låta representanter för dem svara för bokens innehåll. Läsningen av de olika bidragen kommer också att belysa den förvandling som människans villkor har undergått i våra länder på de ett hundra år under vilka Nordiska museet och dess systerinstitutioner verkat som dokumentationscentraler och folkens minnen. Bidragen skildrar livet i nu helt förändrade eller försvunna miljöer eller steget från en gammal till en ny tid — mot det industrialiserade samhälle, där det kulturhistoriska museet blev svaret på ett behov av identitet och kontinuitet. Trots de skilda utgångspunkterna skall den vaksamme läsaren finna vardagsnära drag av ett gemensamt nordiskt kulturarv.